

Archeologienota Zoersel – Sint-Teunisplein

Natasja Reynolds, Jordi Bruggeman en Ruth Ferket

Bornem
2021

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Natasja Reyns, Jordi Bruggeman en Ruth Ferket

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2021/12.807/149

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	6
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken	8
2.3.3	Werkwijze	18
2.4	Assessmentrapport	18
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	18
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	25
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	32
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	34
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	35
3	Samenvatting	37
4	Bibliografie	38
4.1	Publicaties	38
4.2	Websites	38
5	Bijlagen	40
5.1	Archeologische periodes	40

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2021G55

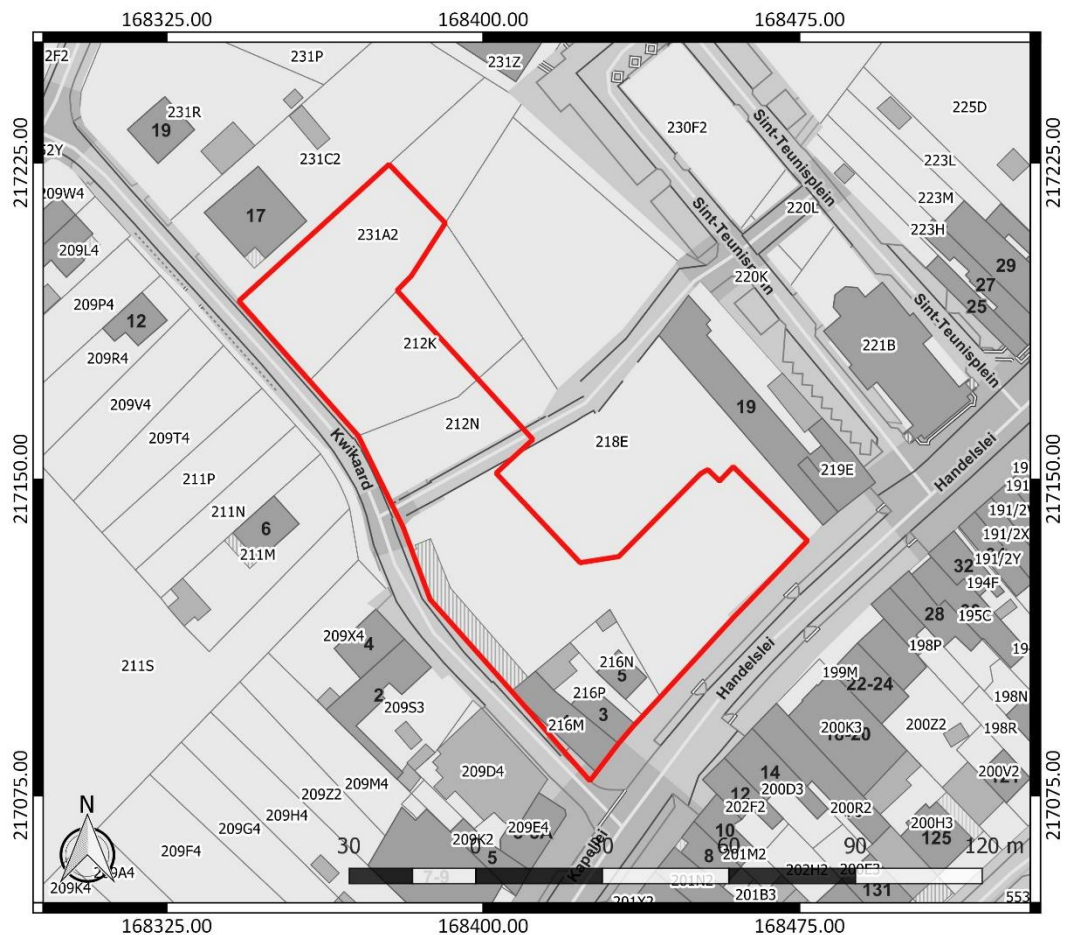
Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Zoersel, Zoersel, Sint-Teunisplein/Handelslei/Kwikaard, Sint-Antonius

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 168341.98, 217078.52
- 168477.19, 217224.66

Kadastraal plan:

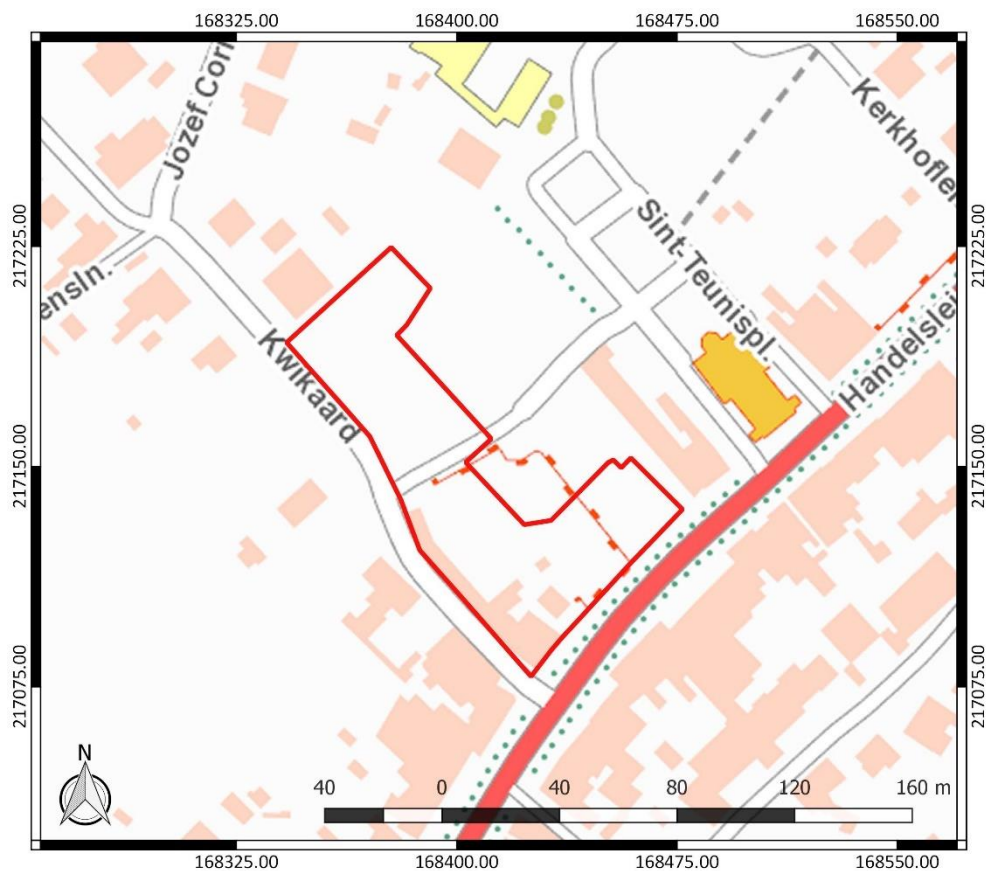

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Zoersel, Afdeling 3/Deel Brecht 2, sectie I, nummers 212K (partim), 212N (partim), 216M, 216N, 216P, 218E (partim) en 231A2 (partim)

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 6046 m²

Topografische kaart:

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 8/07/2021 – 06/09/2021

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland

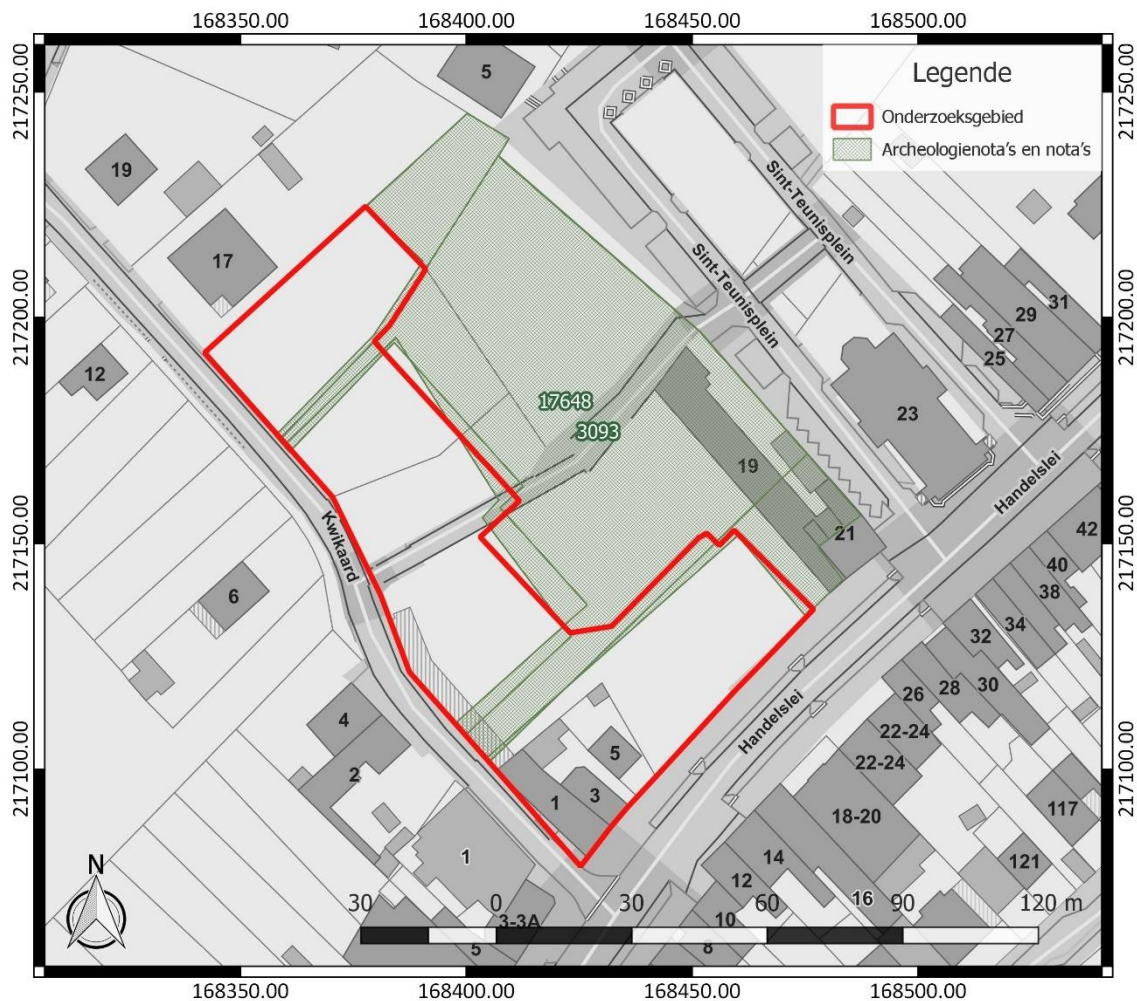
Verstoorde zones: er zijn geen gekende verstoorde zones.

2.2 Archeologische voorkennis

Er werd reeds een omgevingsvergunning ingediend voor de eerste fase van het woonproject ter hoogte van het Sint-Teunisplein. In het kader van deze werken werd daarvoor in 2017 een archeologienota opgesteld (ID 3093).³ Naar aanleiding van wijzigingen in de geplande werken werd in 2021 een nieuwe archeologienota opgesteld (ID 17648).⁴ Voor de tweede fase van het project was de opmaak van een nieuwe archeologienota nodig. Een beperkt deel van het onderzoeksgebied overlapt met de zone uit fase 1.

³ Bruggeman *et al.* 2017

⁴ Reyns/Bruggeman 2021

Figuur 3: Situering van de eerder opgestelde archeologienota's ten opzichte van het onderzoeksgebied, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.3 Onderzoeksoopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

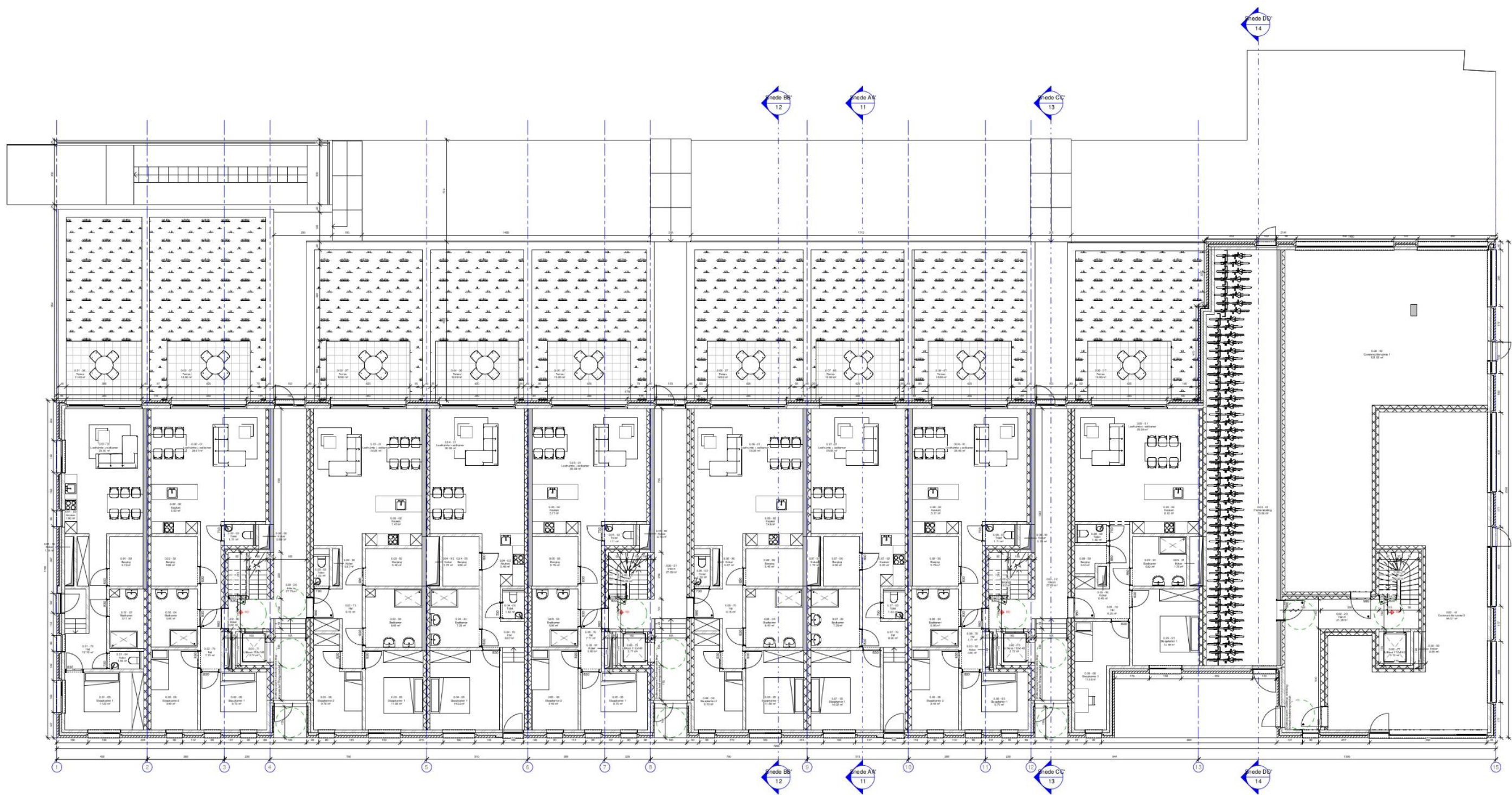
2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein wordt de bouw van 39 nieuwe appartementen op een ondergrondse kelder, 2 commerciële ruimtes en negen woningen voorzien (Figuur 4), na de sloop van de bestaande bebouwing en verharding. De geplande werken kaderen in het woonproject “Theunishof”, dat ter hoogte van het Sint-Teunisplein en de Handelslei gerealiseerd wordt. Voor de eerste fase van het project werd reeds een omgevingsvergunning bekomen (zie 2.2). De werken binnen het onderzoeksgebied vormen de tweede fase van het woonproject.

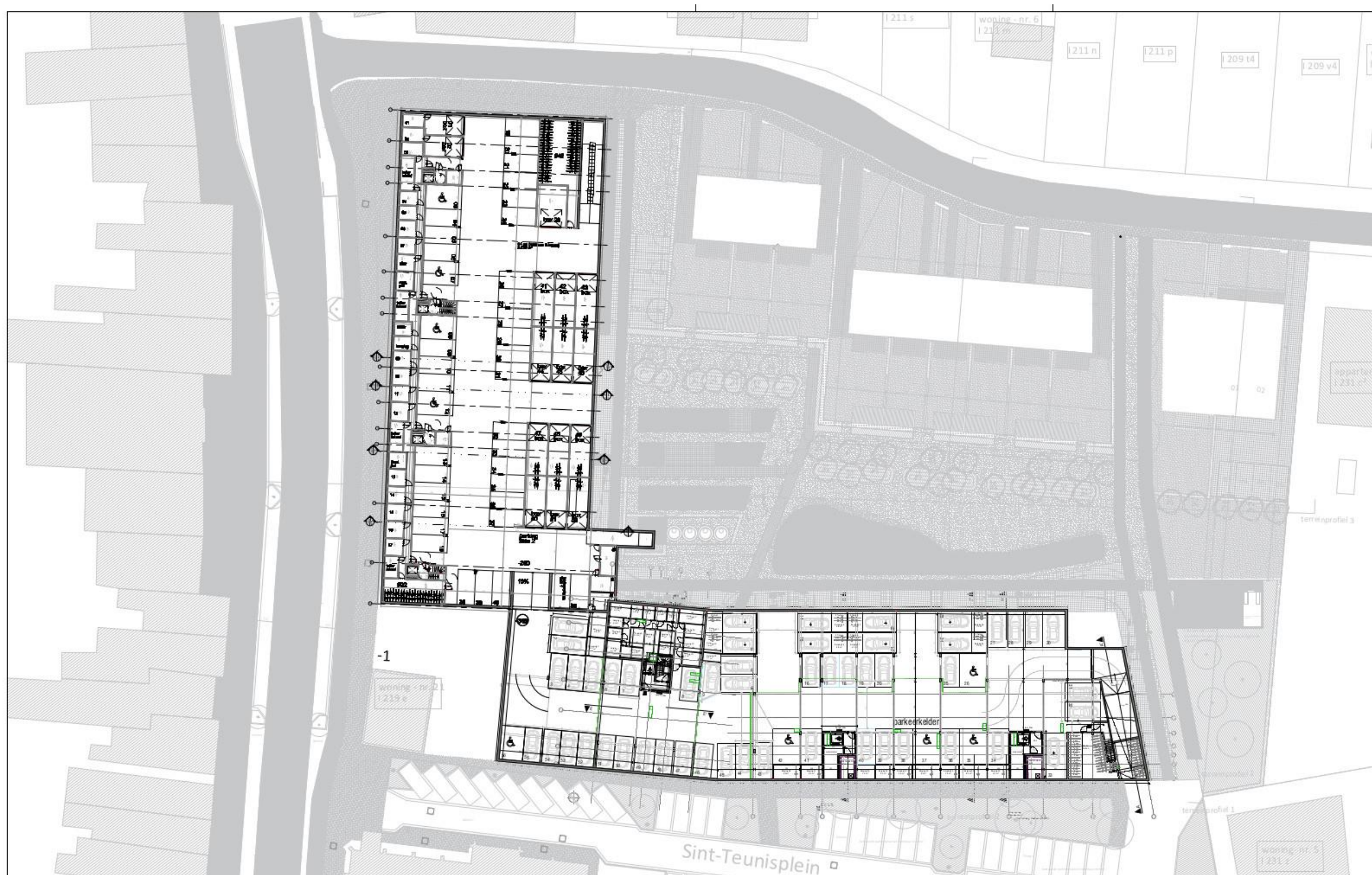
Fase 2 wordt onderverdeeld in fase 2a en 2b. Tijdens fase 2a worden langs de Handelslei 35 appartementen en twee commerciële ruimtes gebouwd op een ondergrondse parkeergarage (Figuur 5 en Figuur 6). Fase 2b bestaat uit de bouw van negen woningen, opgesplitst in 2 volumes van 3 en 6 woningen (Figuur 7), en vier appartementen met handelsruimte (Figuur 8) langs Kwikaard. Daarnaast worden verhardingen en groenaanleggen een wadi voorzien. De kelder van fase 2a wordt uitgegraven tot een diepte van ca. 2,80 m (Figuur 9). De woningen en appartementen worden niet onderkelderd (Figuur 10, Figuur 11, Figuur 12). Bij de appartementen wordt wel een liftput uitgegraven tot ca. 100 cm diep.

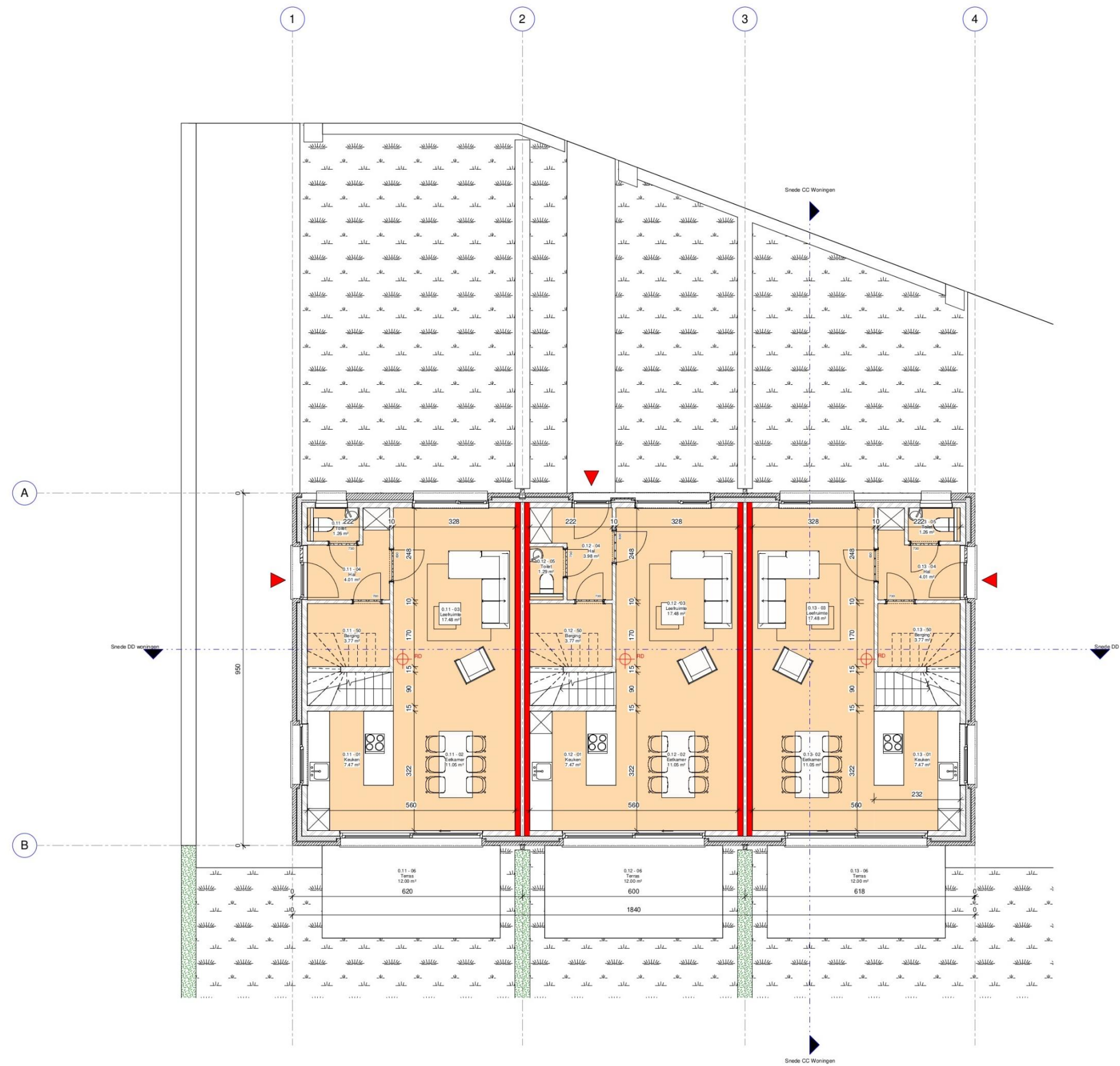
Figuur 4: Inplantingsplan

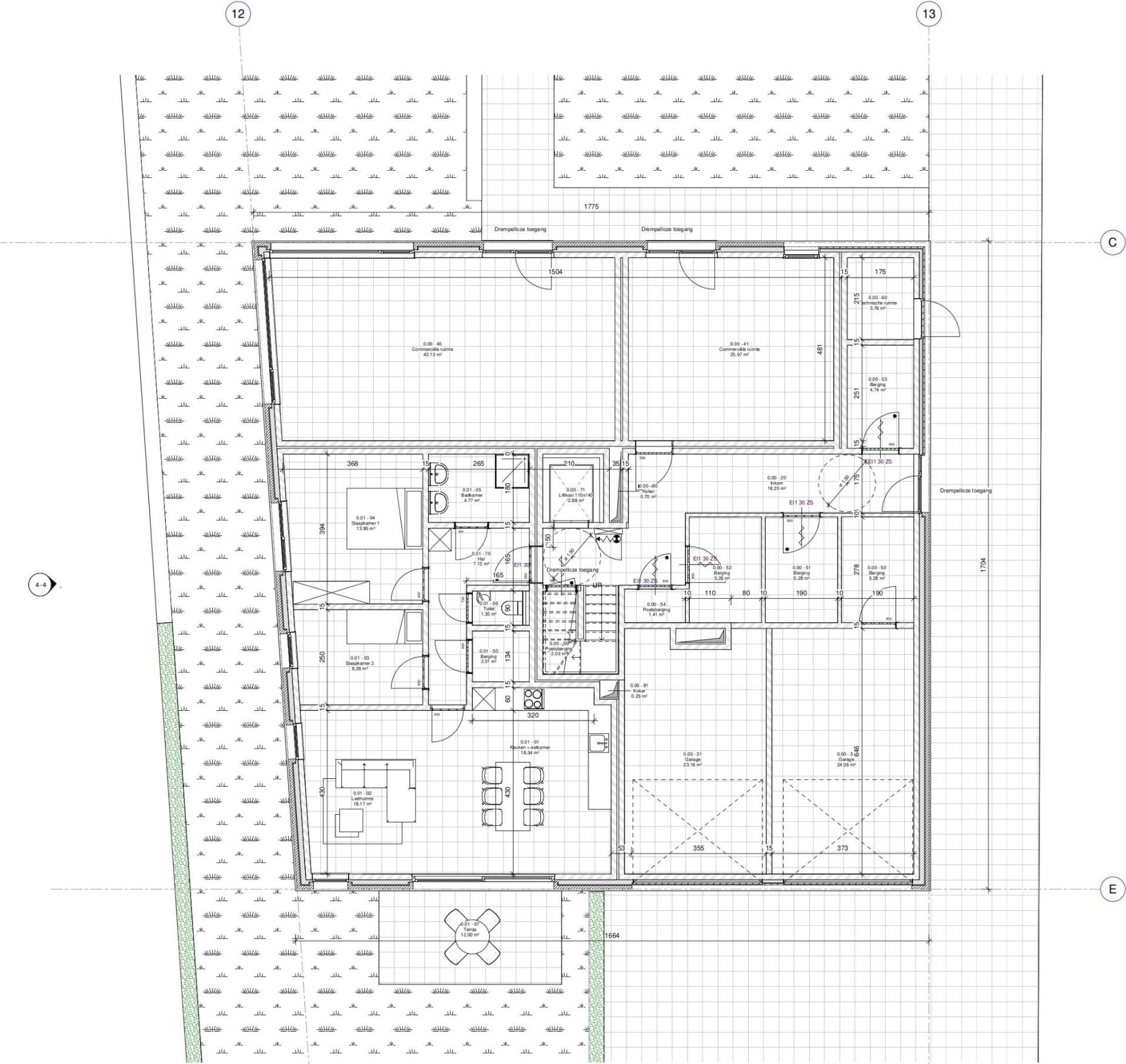
Figuur 5: Fase 2a - Grondplan gelijkvloers

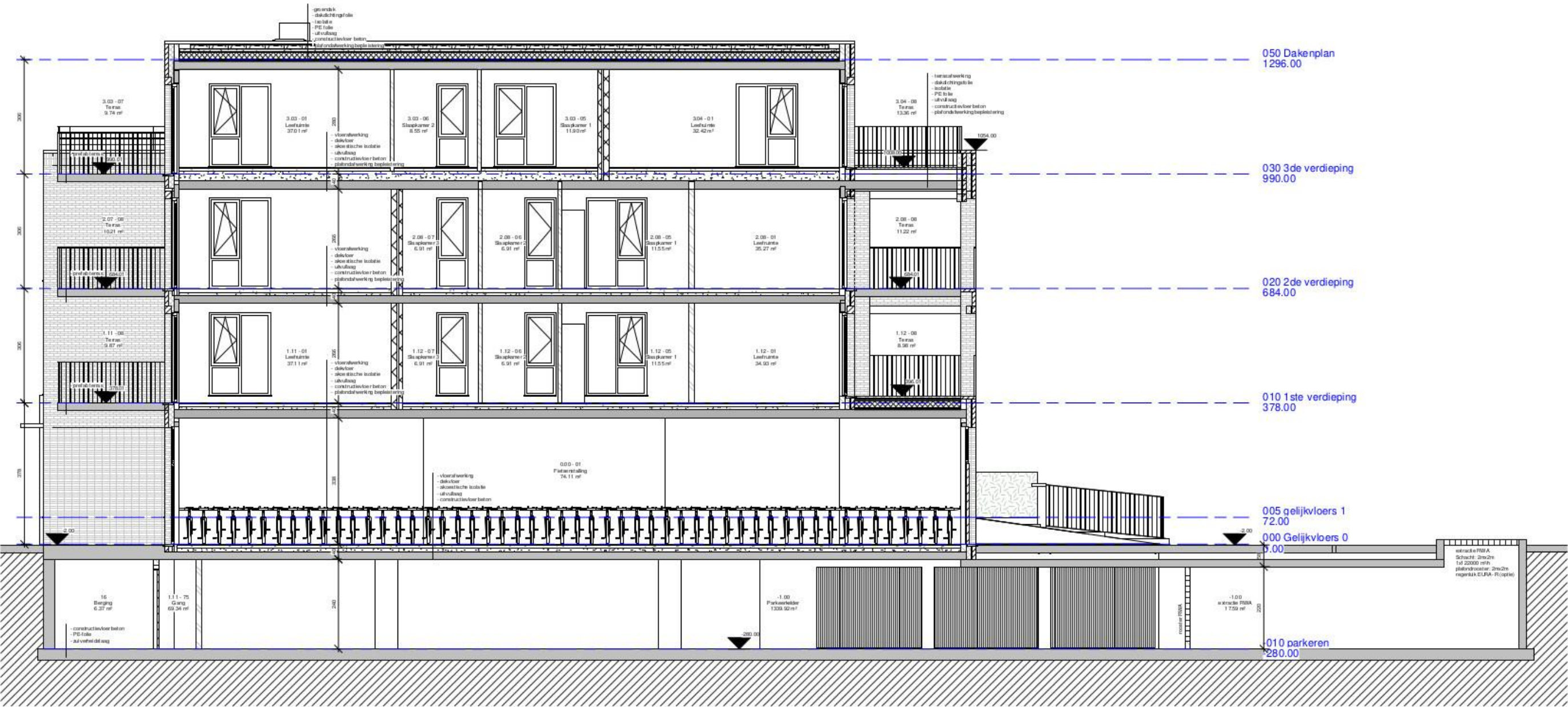
Figuur 6: Fase 2a – Kelderplan. De nieuwe kelder is links weergegeven. De kelder onderaan maakt deel uit van fase 1, die geen deel uitmaakt van het huidige dossier

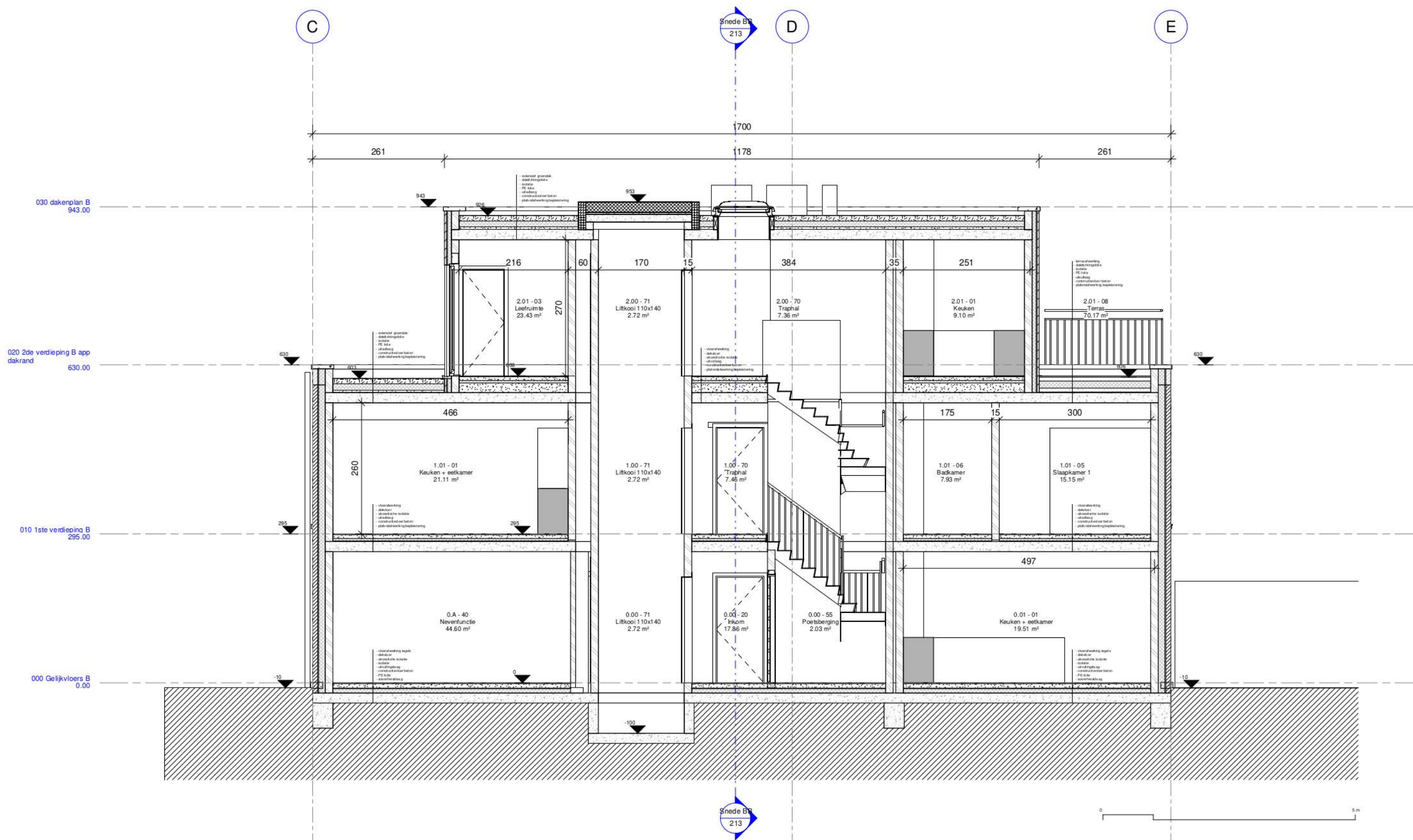
Figuur 7: Fase 2b - Grondplan gelijkvloers woningen

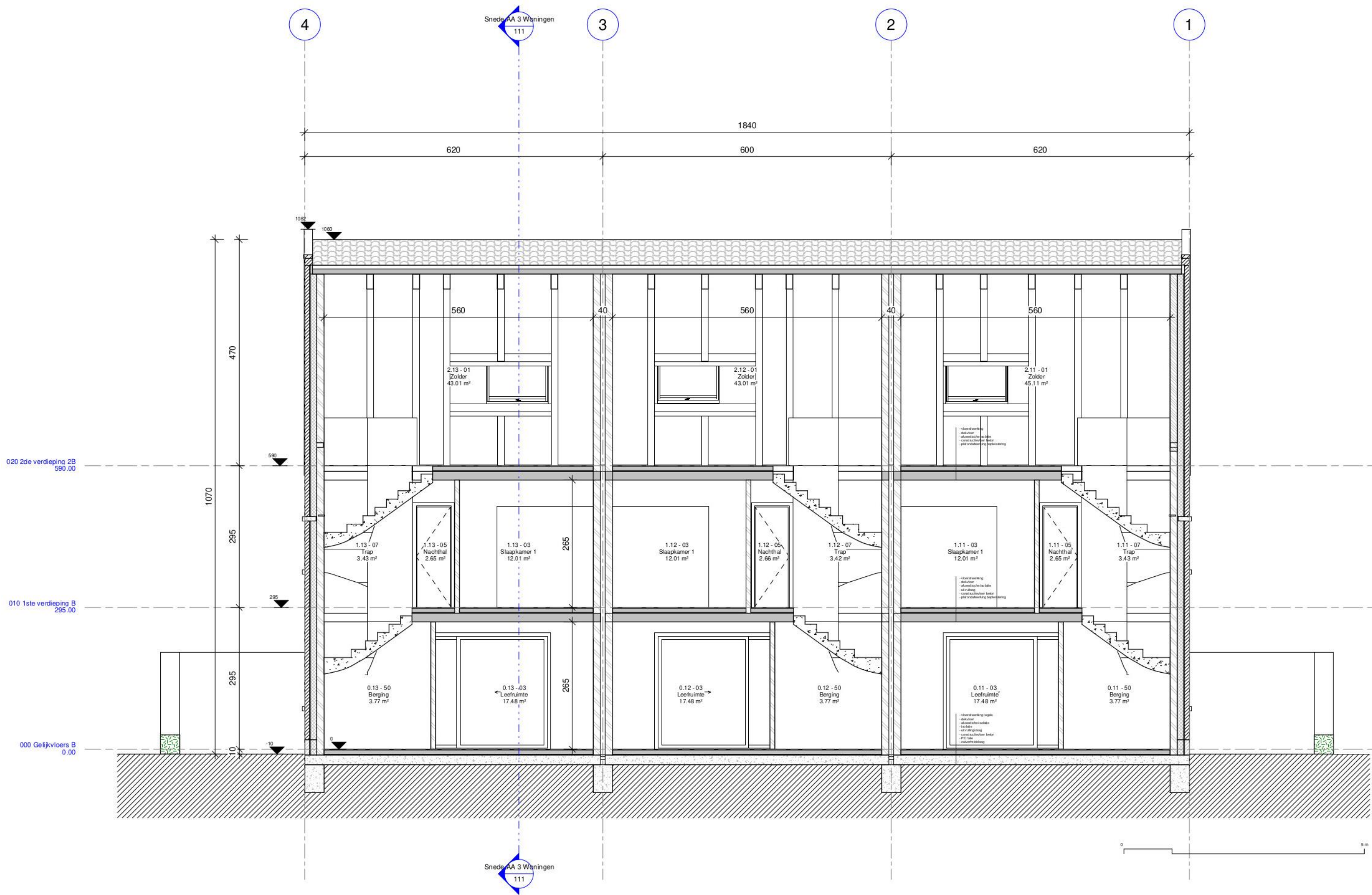
Figuur 8: Fase 2b - Grondplan gelijkvloers appartementen

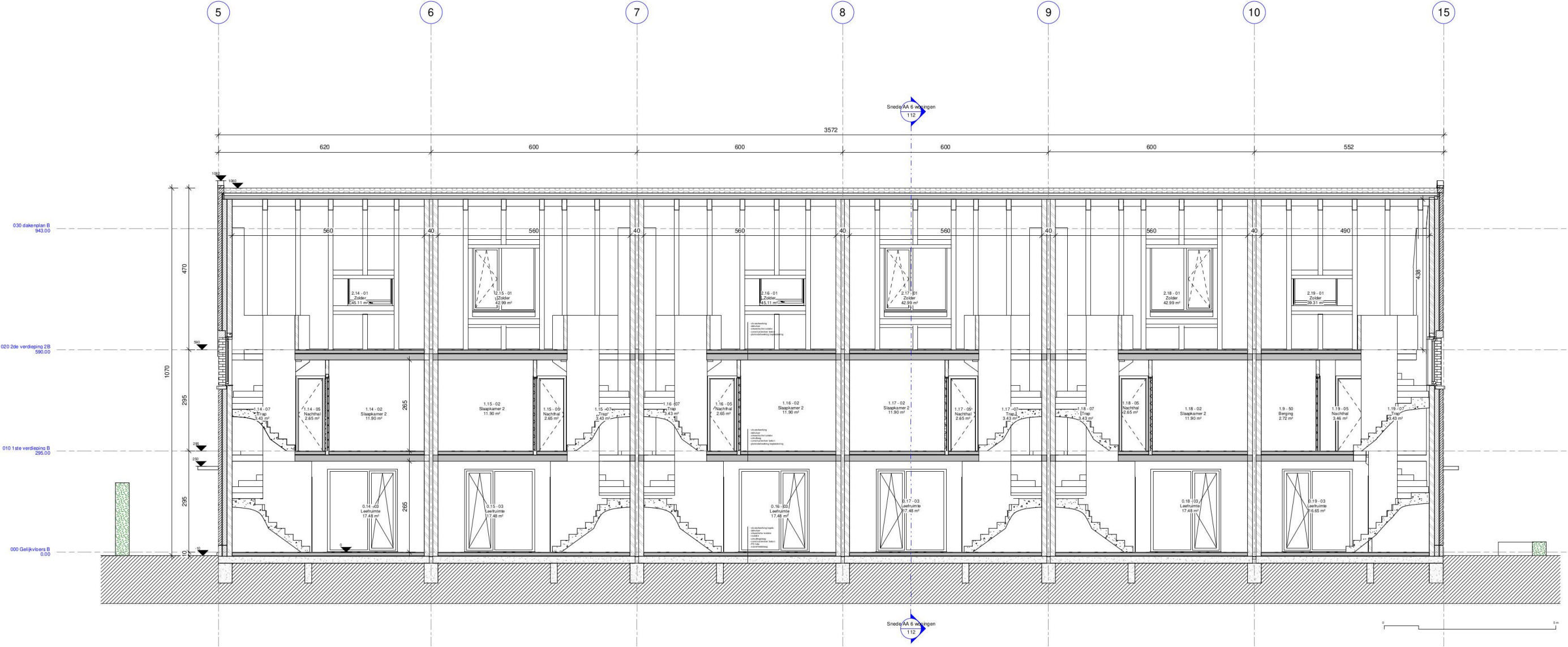
Figuur 9: Fase 2a: snede DD

Figuur 10: Fase 2b: appartementen snede AA

Figuur 11: Fase 2b: woningen reeks van 3, snede BB

Figuur 12: Fase 2b: woningen reeks van 6, snede BB

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een eerder lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart is niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historische kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), het primitief kadasterplan uit 1830-1834, de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) worden vier momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

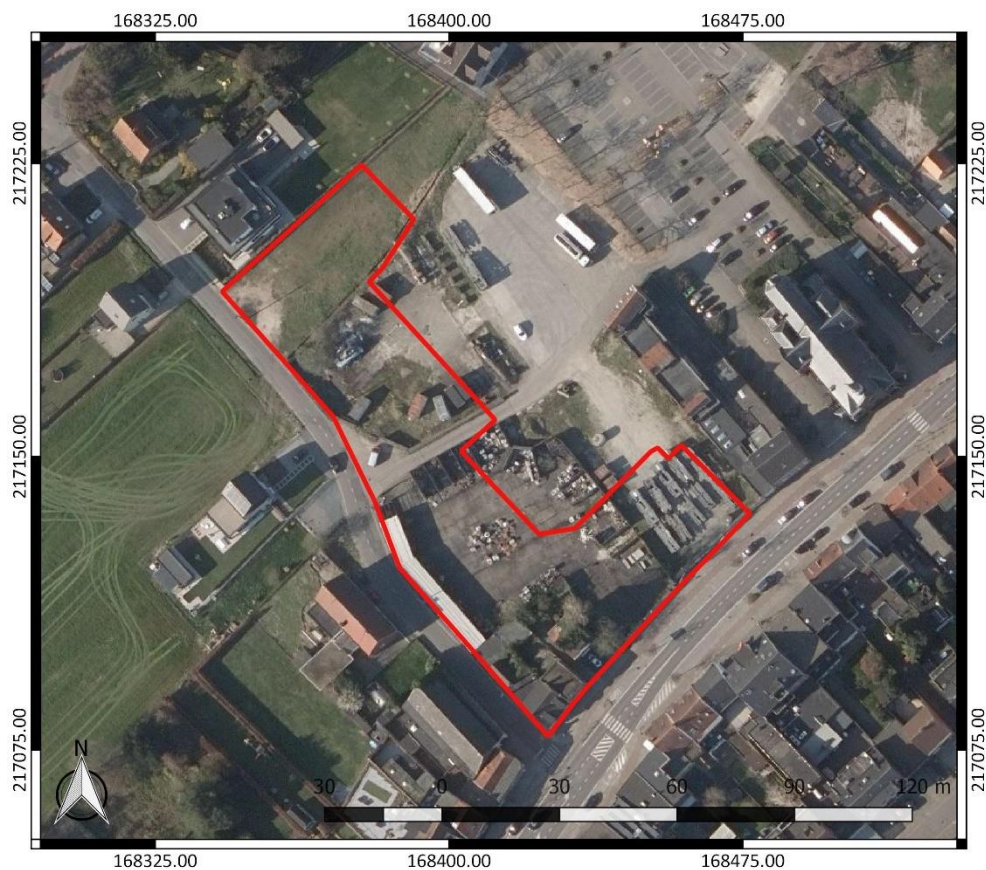
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

Het onderzoeksgebied bevindt zich binnen het historische centrum van het dorp Sint-Antonius, een voormalig gehucht van de gemeente Brecht. Sinds 1 januari 1977 ligt Sint-Antonius op het grondgebied van de gemeente Zoersel.⁵ Het terrein situeert zich ten zuidwesten van het Sint-Theunisplein en sluit aan op de Handelslei in het zuidoosten en op Kwikaard in het zuidwesten (Figuur 13). Volgens het gewestplan bevindt het volledige projectgebied zich in woongebied.

Hydrografisch maakt het onderzoeksgebied deel uit van het Beneden-Scheldebekken. In de omgeving van het projectgebied bevinden zich heel wat waterlopen (Figuur 15). De meest nabijgelegen waterlopen zijn de Kleinebeek, die ten zuidoosten stroomt, en de Trappistenbeek, die zich ten noordwesten bevindt.

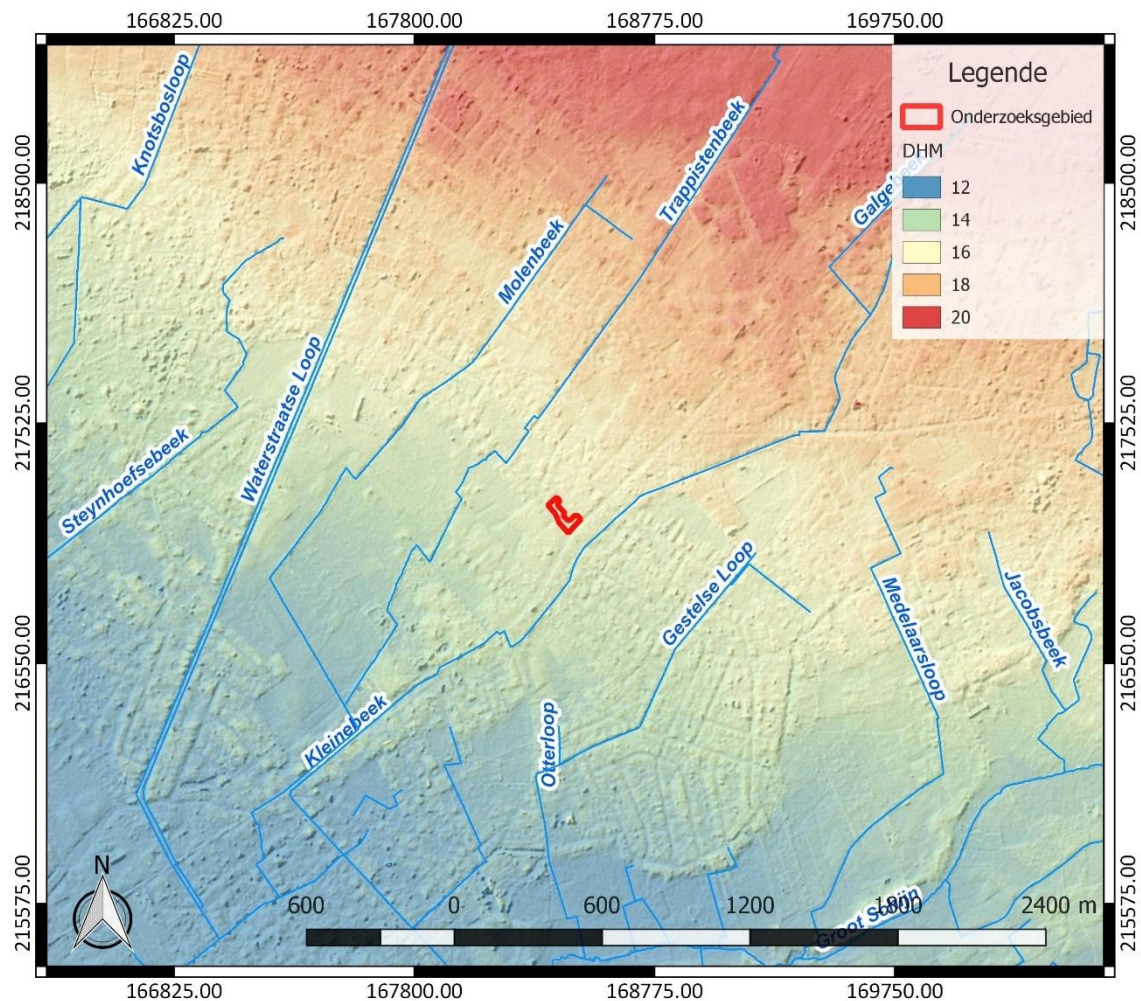
⁵Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Sint-Antonius [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13724> (Geraadpleegd op 12-07-2021)

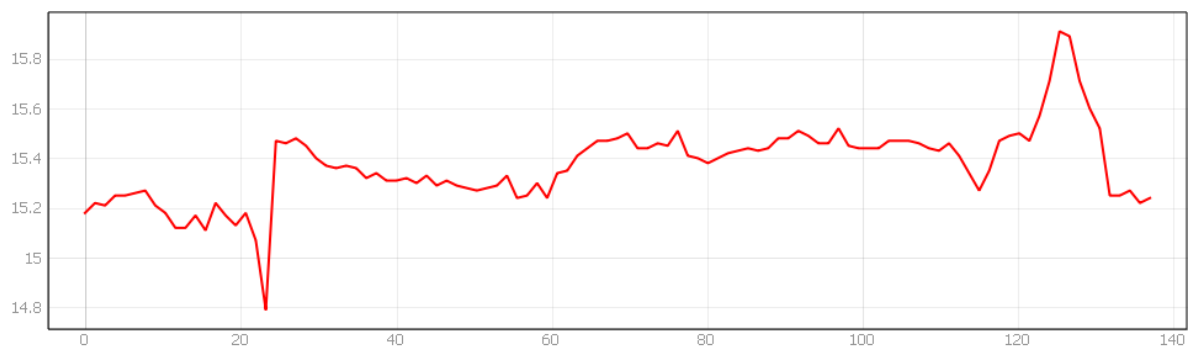
Figuur 13: Luchtfoto van 2020 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 14: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

Figuur 15: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 16: Hoogteverloop van noordwest naar zuidoost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Het onderzoeksgebied bevindt zich ten noorden van de vallei van de Grote Schijn, op een zuidwestelijke helling (Figuur 15). Het terrein is relatief vlak. Het ligt op een hoogte van circa 14,8 tot 15,9 m TAW (Figuur 14 en Figuur 16). De noordwestelijke zone van het terrein ligt iets lager dan het overige deel van het projectgebied.

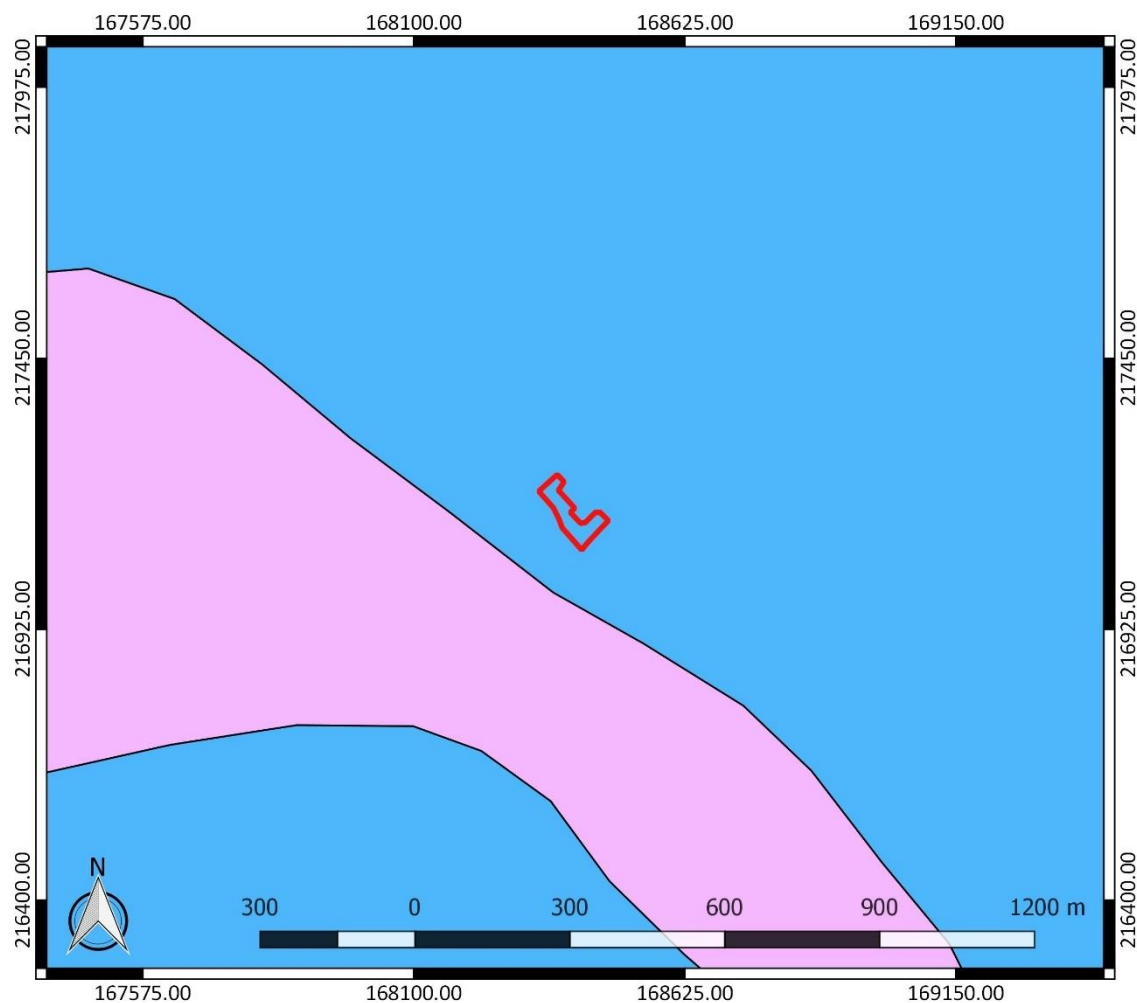
Figuur 17: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 17) bestaat uit het Lid van Merksem. Dit wordt gekenmerkt door grijsgroen tot grijsbruin fijn tot middelmatig zand, dat glauconiet- en kalkhoudend is en dat schelpfragmenten en siderietconcreties bevat.⁶

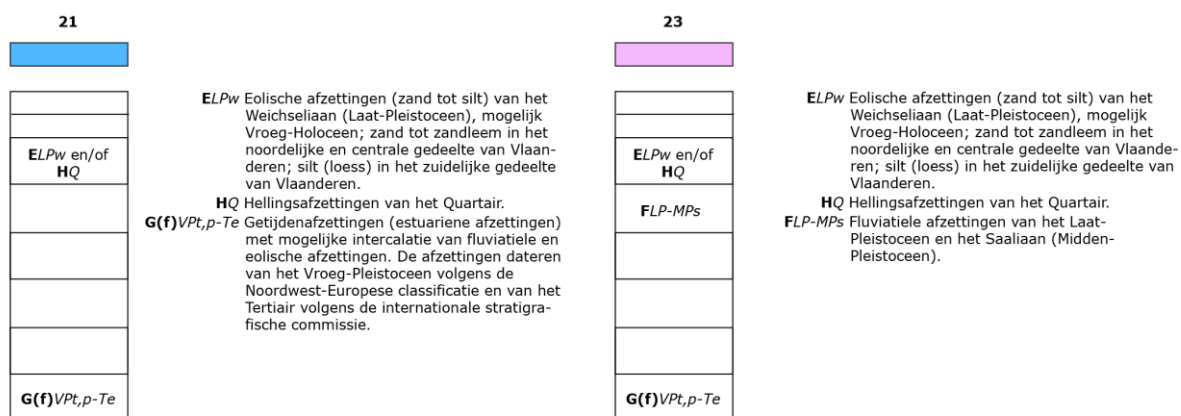
De quartairgeologische kaart (Figuur 18) geeft aan dat in het projectgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Hieronder bevinden zich getijdenafzettingen (estuariene afzettingen) met mogelijke intercalatie van fluviatiele en eolische afzettingen van het Vroeg-Pleistoceen.⁷

⁶ www.geopunt.be/kaart

⁷ www.geopunt.be/kaart

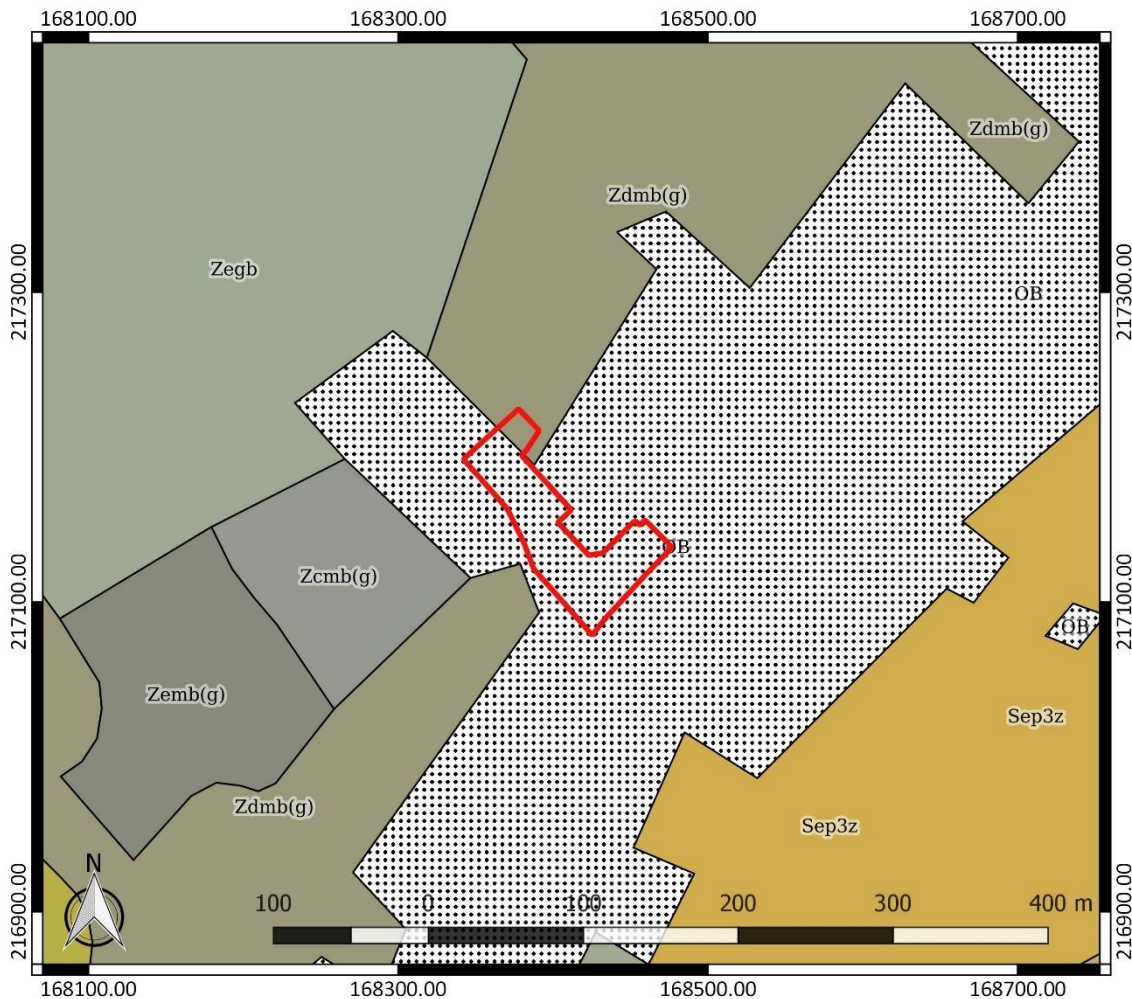

Figuur 18: Quartairegeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 19: Legende bij de quartairegeologische kaart (www.geopunt.be)

De bodem van het onderzoeksgebied is op de bodemkaart (Figuur 11) quasi volledig ingekleurd als bebouwde zone (OB). In het uiterste noorden is een matig natte zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont met grijsachtige kleur (Zdmb(g)) te verwachten. Deze zandbodem wordt gekenmerkt door een bijmenging van matig zand, zwaar zandleem of leem. In de omgeving van het projectgebied komen voornamelijk gelijkaardige zandbodems voor, die zich vooral onderscheiden op het vlak van drainageklasse.

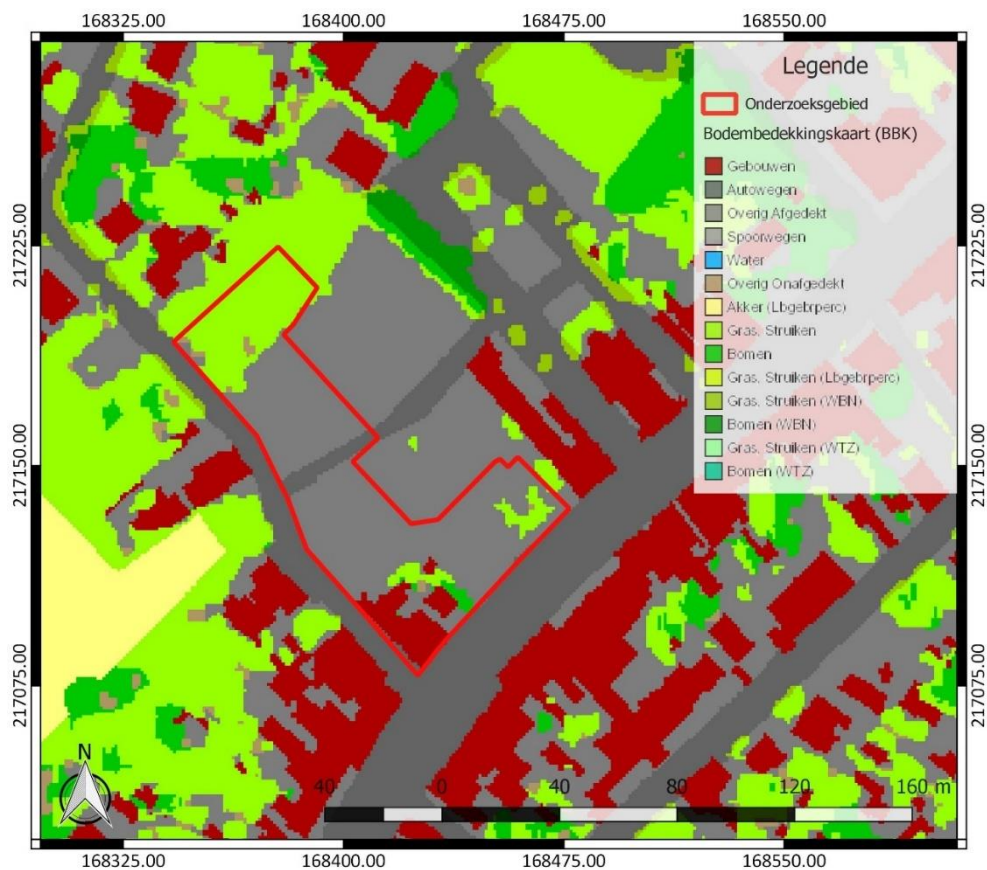

Figuur 20: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

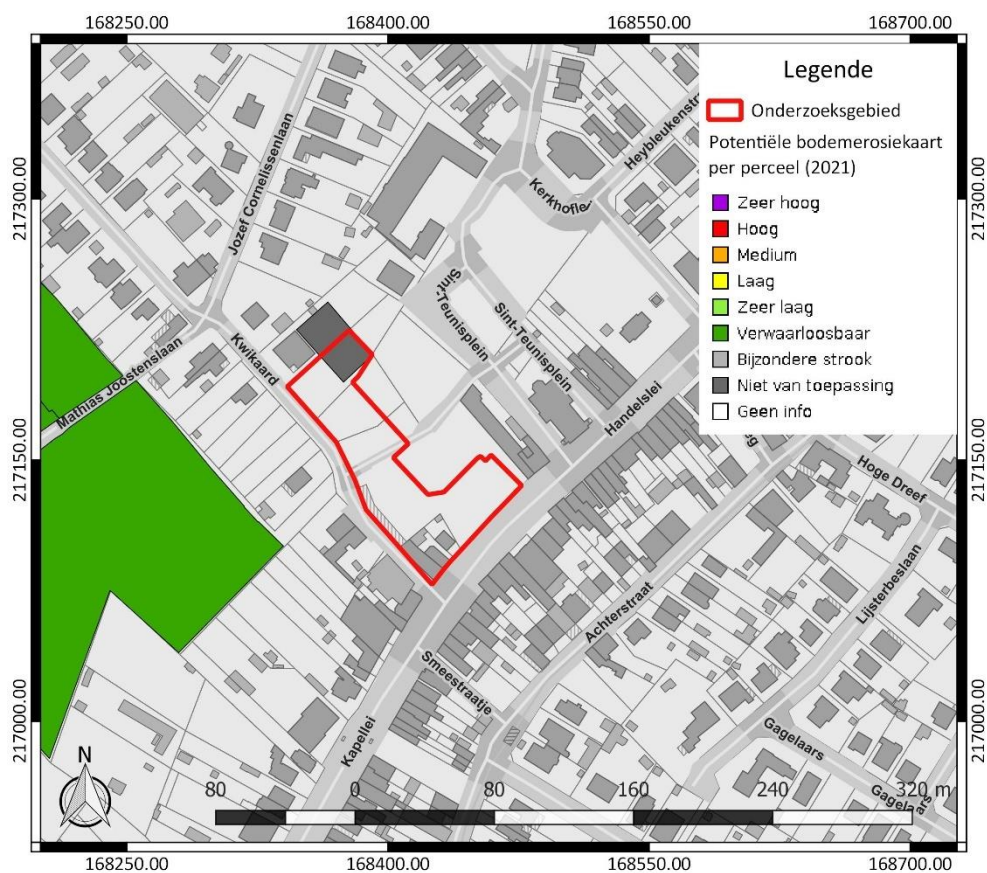
De aanwezigheid van een dikke antropogene humus A horizont wijst mogelijk op een goed bewaard bodemarchief. De antropogene horizont is waarschijnlijk een plaggenbodem, het restant van een systeem van bemesting waarbij mest uit de potstal vermengd met plaggen op de akkers werd gebracht. De algemene toepassing van plaggenbemesting in de Antwerpse Kempen is te situeren vanaf het begin van de 13de eeuw en werd toegepast tot aan de industrialisering van de landbouw. De meeste plaggenbodems lijken pas vanaf de 14de of 15de eeuw gevormd. Plaggenbodems kunnen relatief dik zijn en bijgevolg een conserverende werking hebben voor het onderliggende bodemarchief, dat bij ondiepe ingrepen en landbouwvoering niet meer geraakt wordt.⁸

Het onderzoeksgebied is afgaande op de bodemgebruikkaart overwegend verhard (Figuur 21). Daarnaast is er bebouwing aanwezig in het zuiden van het terrein en zijn plaatselijk gras, struiken en bomen te bemerken. Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 13). Volgens de potentiële bodemerosiekaart is de erosiegevoeligheid in de omgeving van het onderzoeksgebied verwaarloosbaar (Figuur 22). In het noorden van het terrein is er geen sprake van erosiegevoeligheid. De kaart geeft geen informatie over de erosiegevoeligheid in het overige deel van het terrein.

⁸ Bastiaens 1994, 83-86; van Doesburg *et al.* 2007, 150

Figuur 21: Bodemgebruikskartaal met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 22: Potentiële met aanduiding van het onderzoeksgebied, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Sint-Antonius was voor 1977 een gehucht van de gemeente Brecht. De heerlijkheid Brecht bestond in de 13de eeuw uit twee delen: een deel dat in handen was van de familie Berthout en een deel dat aan de familie van Wilre toebehoorde. In het eerste kwart van de 17de eeuw werden beide delen verenigd onder Ch. de Lalaing, graaf van Hoogstraten. Via huwelijk kwam de heerlijkheid in het begin van de 18de eeuw in handen van de familie Salm-Salm.⁹ Op kerkelijk vlak hoorde Sint-Antonius bij de Sint-Michielsparochie van Brecht.¹⁰

Het gehucht Sint-Antonius was in het verleden bekend onder de oude naam "Juschot" of "Juxschot". Deze plaatsnaam, die "beschutte plaats voor het vee" zou betekenen, werd voor het eerst vermeld in 1443. Later was het gehucht officieel gekend als "Sint-Antonius-Brecht". De dorpskern ontwikkelde zich rond de Sint-Antoniuskapel, die zeker reeds in 1492 bestond, en langs de baan Antwerpen-Turnhout, die minstens teruggaat tot in de 11de eeuw. Sint-Antonius bleef tot 1750 een zeer klein gehucht met slechts enkele boerderijen en nog geen honderd inwoners. Bij de heraanleg en verharding van de baan tussen Antwerpen en Turnhout in de 18de eeuw, begon het dorp snel te groeien. De weg moest de handel met de Kempen en ontginning van de heidegrond bevorderen. In 1787 reikte de kasseiweg tot aan de Sint-Antoniuskapel. De baan werd pas in het begin van de 19de eeuw doorgetrokken tot in Turnhout.¹¹

In 1842 werd Sint-Antonius een volledig zelfstandige parochie. De Sint-Antoniuskapel werd toen verheven tot parochiekerk. Kort daarna, in de jaren 1850-1854, werd de kerk vervangen door een grotere Sint-Antoniuskerk in neogotische stijl. Later werd de kerk nog grondig verbouwd. Pas vanaf het einde van de 19de eeuw kende Sint-Antonius een sterke bevolkingstoename. De bewoning situeerde zich voornamelijk langs de baan Antwerpen-Turnhout en langs de parallel gelegen straten.¹²

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (Figuur 23), opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778) is te zien dat de omgeving van het onderzoeksgebied en het onderzoeksgebied zelf vooral in gebruik zijn als akkerland. Het terrein is gelegen binnen de dorpskern van Sint-Antonius. Het lijkt er echter op dat er een afwijking ontstaan is bij het georefereren van de kaart. In werkelijkheid dient de afbakening van het onderzoeksgebied iets verder naar het noordoosten toe gesitueerd te worden.

⁹Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Sint-Antonius [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13724> (Geraadpleegd op 12-07-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Brecht [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13677> (Geraadpleegd op 12-07-2021)

¹⁰ <http://www.heemkundigekringzoersel.be/Gesch.-St-Antonius.html>

¹¹Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Sint-Antonius [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13724> (Geraadpleegd op 12-07-2021); <http://www.heemkundigekringzoersel.be/Gesch.-St-Antonius.html>

¹²Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Sint-Antonius [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13724> (Geraadpleegd op 12-07-2021); <http://www.heemkundigekringzoersel.be/Gesch.-St-Antonius.html>

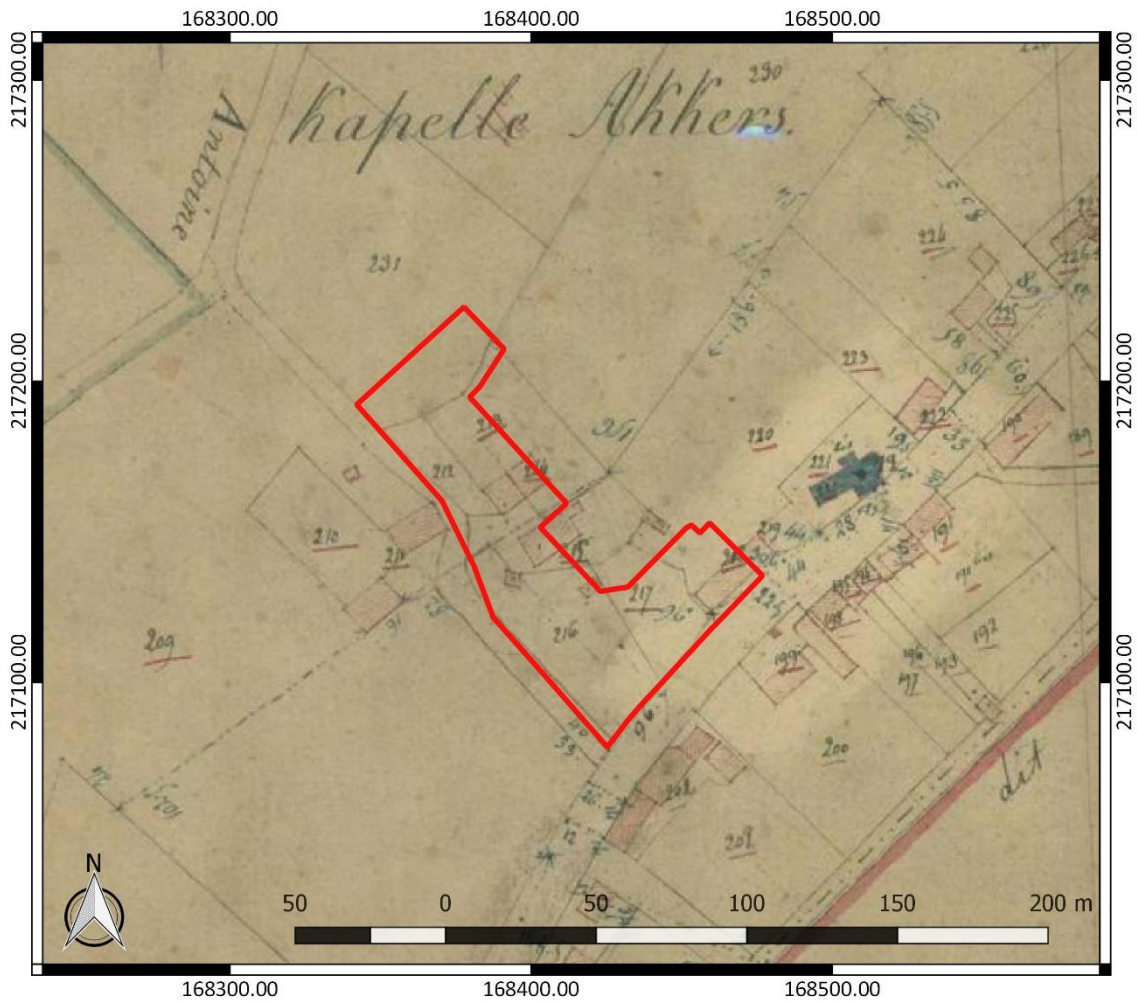

Figuur 23: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Ten noordoosten bevindt zich de Sint-Antoniuskapel. Reeds voor 1490 was tegenover de huidige kerk een kapel aanwezig die gewijd was aan Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Antonius de Eremit. De kapel werd in 1490 herbouwd en in 1542 verwoest door de troepen van Maarten van Rossem. De huidige kerk werd in het midden van de 19de eeuw gebouwd.¹³ Ten zuidwesten van de kerk is op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden bebouwing te zien. Ook binnen het onderzoeksgebied zijn twee gebouwen te bemerken. Ten zuidoosten loopt de baan Antwerpen-Turnhout (de huidige Handelslei).¹⁴ Een zijweg van deze baan loopt doorheen het onderzoeksgebied. Het gaat vermoedelijk om de voorloper van de huidige Kwikaard, die door de foute georeferentie binnen het projectgebied is weergegeven.

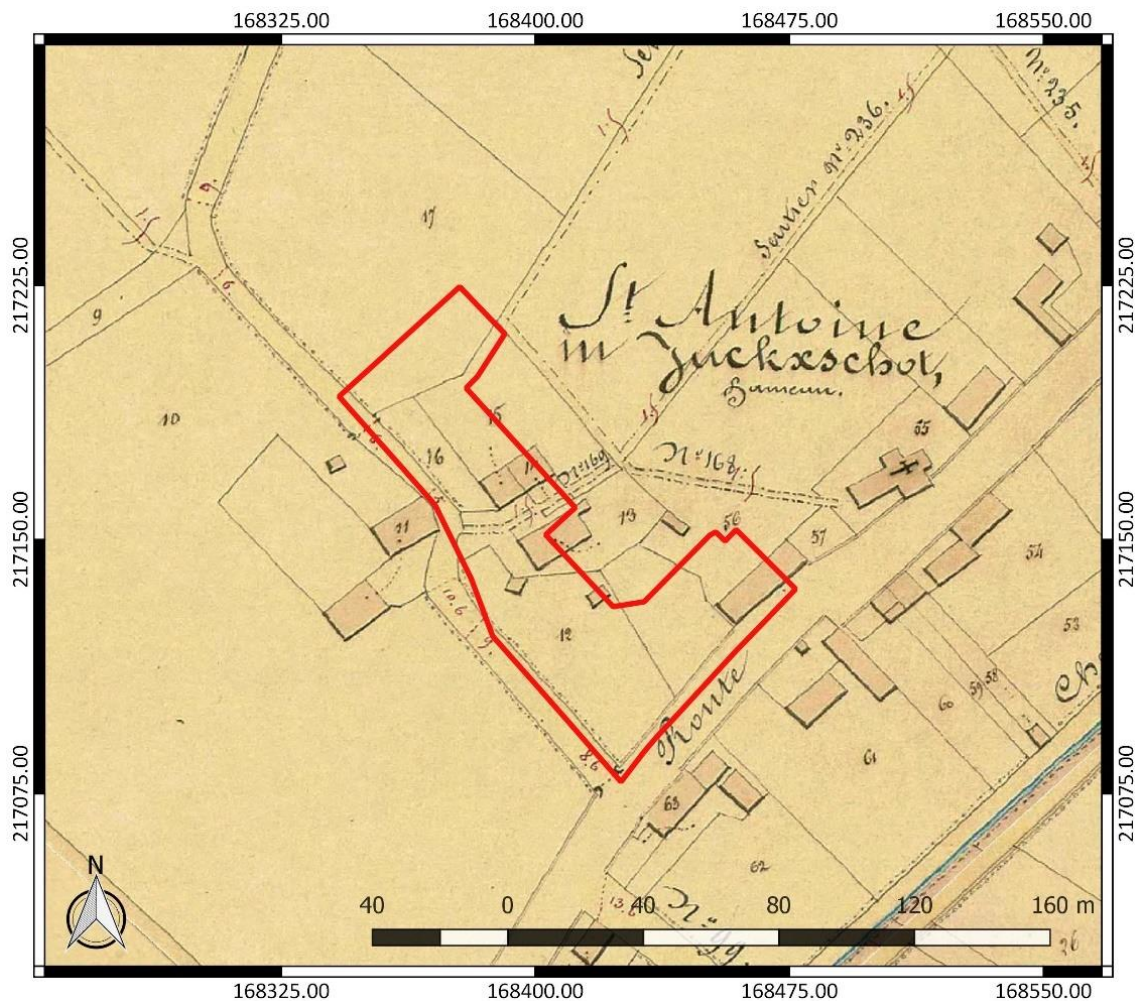
¹³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Parochiekerk Sint-Antonius [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/14674> (Geraadpleegd op 12-07-2021)

¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Handelslei [online] <https://id.erfgoed.net/themas/2226> (Geraadpleegd op 12-07-2021)

Figuur 24: Primitief kadasterplan van Brecht uit 1830-1834 met aanduiding van het onderzoeksgebied
[\(https://search.arch.be/nl/\)](https://search.arch.be/nl/)

Het primitief kadasterplan van Brecht uit 1830-1834 (Figuur 24) toont ook bebouwing binnen het projectgebied. Op deze kaart is de bebouwing nauwkeuriger gesitueerd, dankzij een betere georeferentie van de kaart. Er is een gebouw aanwezig langs de baan Antwerpen-Turnhout, in het oostzuidoosten van het terrein. Daarnaast zijn er in het centrale deel van het onderzoeksgebied twee gebouwen en twee kleinere bijgebouwen aanwezig. De kaart vermeldt het toponiem “Kappelle Akkers”. De Atlas der Buurtwegen (1841, Figuur 25) geeft een gelijkaardig beeld weer.

Figuur 25: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

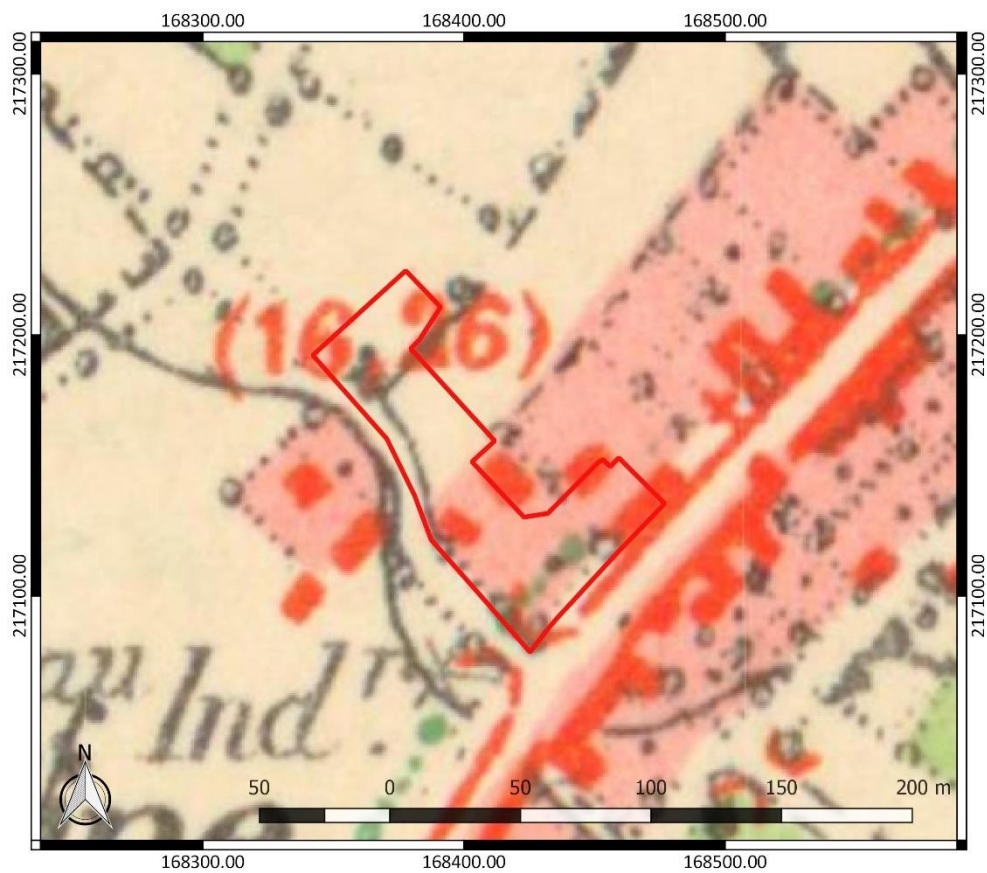
Ook de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879, Figuur 26) toont een gelijkaardige situatie. Het projectgebied ligt in werkelijkheid weer iets verder naar het noordoosten dan dat de kaart aangeeft. De Popp-kaart toont vermoedelijk dezelfde bebouwing als het primitief kadasterplan en de Atlas der Buurtwegen. Enkel een van de kleine bijgebouwen is verdwenen. De zuidoostelijke zijde van het terrein wordt afgebakend door de “Steenweg van Antwerpen naar Turnhout” (nu Handelslei). De kerk, die zich iets verderop de steenweg bevindt, is duidelijk gewijzigd. In 1850-51 werd het schip van de huidige kerk gebouwd. De tweede sacristie werd aangebouwd in 1858. De kerk werd vergroot in 1905 door de opbouw van het transept, de zijkoren, het koor en de sacristieën. In 1981-82 werd de kerk voorzien van zijingangen.¹⁵

Een topografische kaart uit 1865 (Figuur 27) toont wijzigingen in de bebouwing op het terrein. In het oostzuidoosten is nog steeds een gebouw te bemerken. Centraal is nog slechts één gebouw aanwezig. Een topografische kaart uit 1892 toont weinig of geen veranderingen binnen de onderzoekszone en is daarom niet weergegeven. Op een topografische kaart uit 1929 (Figuur 28) is te zien dat de bebouwing binnen het onderzoeksgebied uitgebreid is, met name langs de Handelslei en in het centrale deel van het onderzoeksgebied. Ten noorden van de Sint-Antoniuskerk is een kerkhof weergegeven.

¹⁵Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Parochiekerk Sint-Antonius [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/14674> (Geraadpleegd op 13-07-2021)

Figuur 26: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

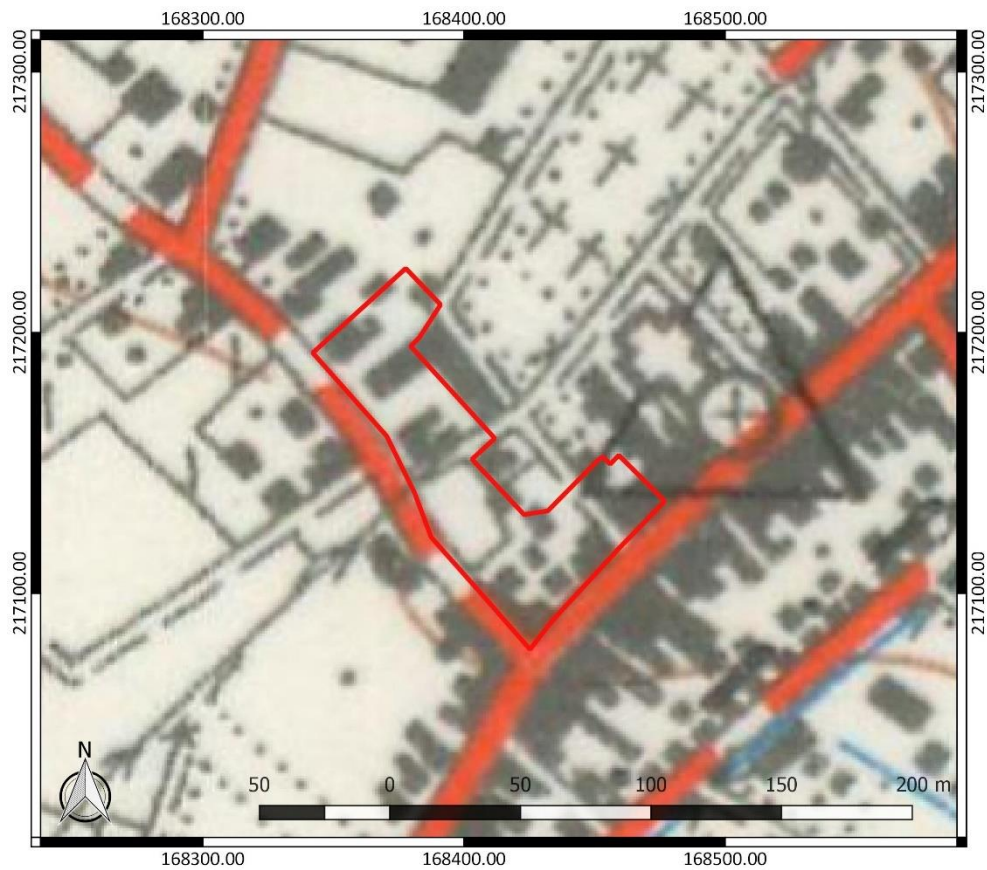

Figuur 27: Topografische kaart uit 1865 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

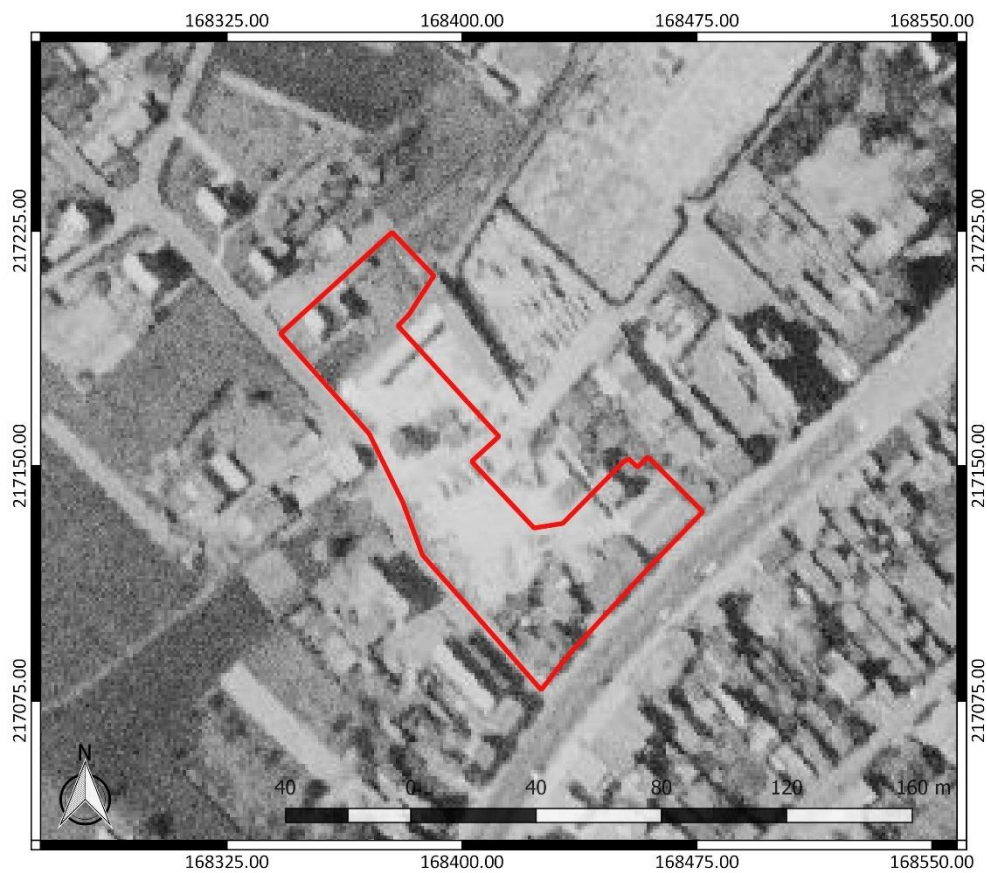

Figuur 28: Topografische kaart uit 1929 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Een topografische kaart uit 1962 (Figuur 29) toont opnieuw significante wijzigingen binnen het onderzoeksgebied. De bebouwing is sterk uitgebreid. Voor het eerst is er ook bebouwing aanwezig in de noordwestelijke zone van het onderzoeksgebied. Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 30) geeft een gelijkaardig beeld weer. Op een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 31) is te zien dat het onderzoeksgebied nog grotendeels bebouwd en verhard is. Het terrein lijkt gedeeltelijk in gebruik te zijn als opslagplaats. Op een recente luchtfoto (Figuur 13) is te zien dat een groot deel van de eerder aanwezige bebouwing inmiddels verdwenen is.

Figuur 29: Topografische kaart uit 1962 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 30: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 31: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 32). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

Ter hoogte van een klein deel van het onderzoeksgebied werd reeds een archeologienota opgemaakt (ID 3093).¹⁶ Naar aanleiding van wijzigingen in de geplande werken werd een nieuwe archeologienota opgesteld (ID 17648, zie ook 2.2).¹⁷ Beide archeologienota's bestonden enkel uit een bureaustudie. Er werd bijkomend archeologisch vooronderzoek geadviseerd.

Direct ten oosten van de onderzoekszone stond oorspronkelijk de laatmiddeleeuwse kapel van O.-L.-Vrouw en St. Antonius de Eremit (CAI ID 103288). Hoewel deze niet exact gedateerd kan worden, weten we dat ze van voor 1490 dateert, aangezien ze in dit jaar herbouwd is (zie ook 2.4.2).¹⁸ Ten zuiden van het onderzoeksgebied, bij het Klooster (CAI ID 157500), is een greppel uit de late middeleeuwen gevonden, waarvan zowel de exacte datering als de functie onbekend is. Het proefsleuvenonderzoek dat hier uitgevoerd werd, leidde niet tot de afbakening van een waardevolle archeologische vindplaats.¹⁹

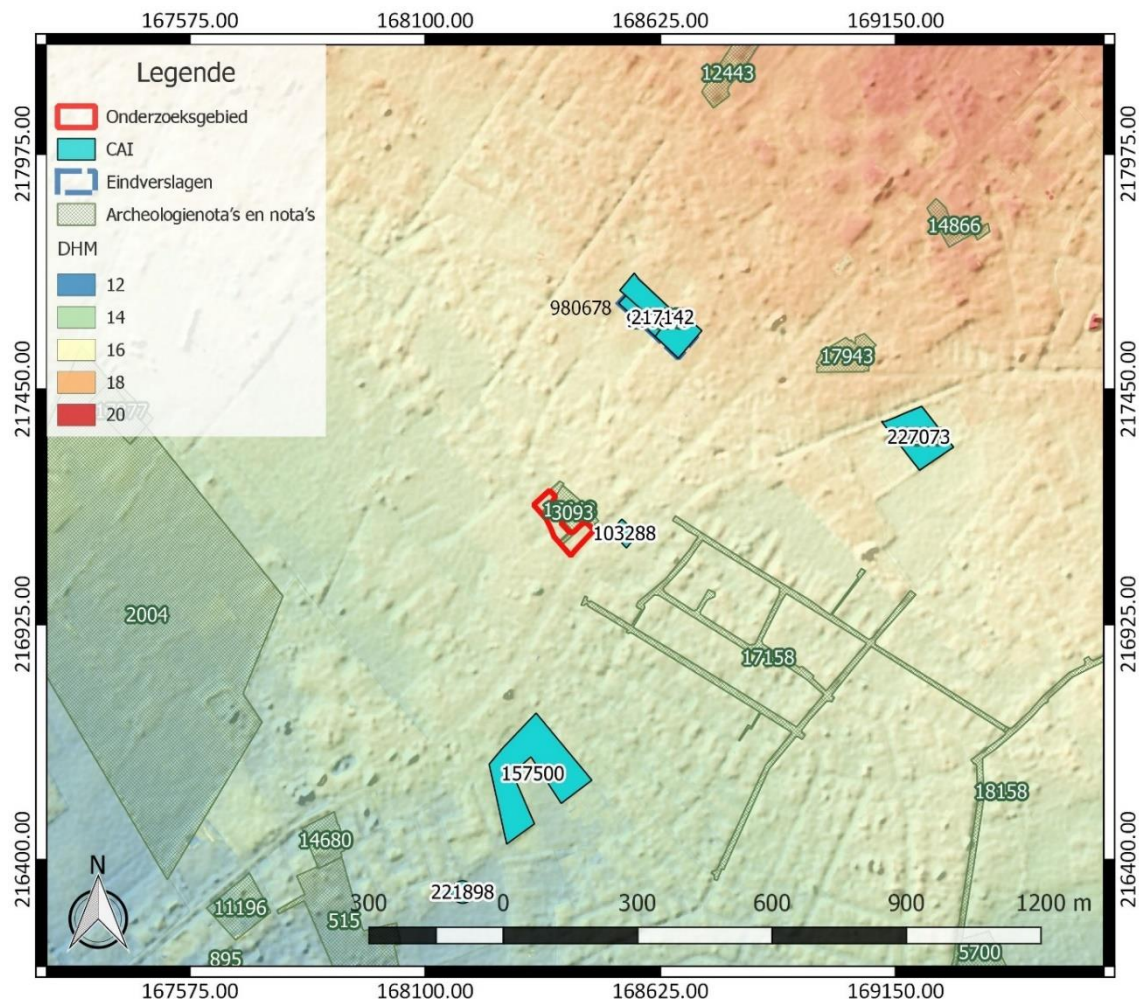
¹⁶ Bruggeman *et al.* 2017

¹⁷ Reyns/Bruggeman 2021

¹⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: kapel van O.-L.-Vrouw en St. Antonius de Eremit [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/103288> (Geraadpleegd op 13-07-2021)

¹⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Het Klooster [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/157500> (Geraadpleegd op 13-07-2021); Reyns/Bruggeman 2011

Ten zuidzuidwesten van het onderzoeksgebied (CAI ID 221898) werden munten uit de nieuwste tijd aangetroffen. Het gaat om 1 centavo van Argentijnse oorsprong uit 1894 en 50 cent van Leopold II uit 1909.²⁰

Figuur 32: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

Op locatie CAI ID 217142, ten noordnoordoosten van het onderzoeksgebied, werd een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd, gevolgd door een opgraving (CAI ID 980678). Tijdens het proefsleuvenonderzoek werden meerdere sporen aangetroffen die in de metaaltijden gedateerd werden. Bij de opgraving werden deze als natuurlijke sporen geïnterpreteerd.²¹ Bij een proefsleuvenonderzoek ten oostnoordoosten van het projectgebied (CAI ID 227073) werden ook natuurlijke sporen aangetroffen, naast vermoedelijk recente verstoringen.²²

²⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Ten Otter I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/221898> (Geraadpleegd op 13-07-2021)

²¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Heimeulenweg [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/217142> (Geraadpleegd op 13-07-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Heimeulenweg [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980678> (Geraadpleegd op 13-07-2021)

²² Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Achterstraat 18 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/227073> (Geraadpleegd op 13-07-2021)

Ten westen van het onderzoeksgebied werd een terrein geëvalueerd aan de hand van een landschappelijk bodemonderzoek (ID 2004). Het booronderzoek leverde indicaties op voor de aanwezigheid van enigszins goed bewaarde bodemprofielen. Voor het merendeel handelt het om natte bodems die een beperkt archeologisch potentieel bezitten. In een klein gebied in het noordwesten van de boorraai, waar slechts ca. 25 cm van de teelaarde zal afgegraven worden, gaat het om zwak ontwikkelde podsolbodems die een zeker archeologisch potentieel bezit.²³

Ten zuidoosten van het onderzoeksgebied werd een archeologienota, bestaande uit een bureaustudie, opgemaakt (ID 17158) naar aanleiding van riolerings- en wegeniswerken. Hier werd geen verder onderzoek geadviseerd omwille van de op die locatie reeds aanwezige verstoring en de beperkte kenniswinst die zou behaald kunnen worden omwille van de beperkte breedte van de zones van de geplande verstoring.²⁴ Ook bij een zone ten zuidwesten van het onderzoeksgebied werden op basis van een bureauonderzoek geen verdere maatregelen geadviseerd (ID 14680) en dit omwille van de beperkte impact van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief.²⁵ Bij een terrein ten zuiden ervan (ID 515) werd een bureauonderzoek uitgevoerd, maar dient er nog een verder vooronderzoek te volgen.²⁶ Hetzelfde is het geval voor een zone ten westen ervan (ID 11196)²⁷ en een terrein ten noordoosten van het onderzoeksgebied (ID 17943).²⁸

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Historische kaarten geven aan dat reeds sinds de 18de eeuw sprake is van historische bebouwing binnen het onderzoeksgebied. Mogelijk zijn resten gerelateerd aan deze historische bebouwing nog aanwezig binnen het onderzoeksgebied. Het terrein ligt ook op korte afstand tot de Sint-Antoniuskerk, waardoor we ook rekening houden met de mogelijke aanwezigheid van bewoningssporen die terug kunnen gaan tot de middeleeuwen.

Relevante archeologische resten in de omgeving van het onderzoeksgebied zijn schaars, ondanks dat er toch al enkele onderzoeken hebben plaatsgevonden. Landschappelijk kent het onderzoeksgebied een gunstige ligging. Het bevindt zich op de overgang van hoger gelegen gronden naar de lager gelegen gronden in de vallei van de Grote Schijn. Verder is het ook tussen twee waterlopen gelegen. De gunstige landschappelijke ligging van het terrein maakt dat we ook oudere resten dan die van de historische bebouwing die we kennen van historische kaarten, nog niet kunnen uitsluiten.

Wel verwachten we al enige verstoringen van het bodemarchief door de aanwezigheid van historische bebouwing. Die veranderde doorheen de tijd verschillende malen. Met de sloop en de oprichting van

²³ Van De Velde *et al.* 2016, 35

²⁴ Holstein 2020, 42

²⁵ Arckens *et al.* 2020, 33

²⁶ Sevenants/Magerman 2016

²⁷ De Raymaeker/Van Roy 2019

²⁸ Reyns/Ferket 2021

nieuwe gebouwen zullen telkens wel bodemingrepen gepaard gegaan zijn. Mogelijk is het relevante archeologische niveau wel enigszins beschermd geweest door de aanwezigheid van een plaggendeek. Dit wordt verwacht op basis van de gegevens van de bodemkaart.

Figuur 33: Synthesekaart met de gekende bebouwing doorheen de tijd en met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de bouw van appartementen en commerciële ruimtes met een ondergrondse parkeergarage, woningen en omgevingsaanleg. Van verschillende bodemingrepen ligt de precieze verstoringdiepte niet vast. Dit doet besluiten dat binnen het volledige onderzoeksgebied het bodemarchief bedreigd is.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Er is vooral een verwachting naar de aanwezigheid van resten die te relateren zijn aan de bebouwing zoals we die kennen van historische kaarten. Mogelijk zijn ook resten van oudere middeleeuwse bewoning aanwezig. Deze verwachting is vooral gebaseerd op de nabije ligging van het terrein tot de Sint-Antoniuskerk. De aanwezigheid van relevante archeologische resten uit andere periodes wordt momenteel niet concreet verwacht, maar is evenmin uit te sluiten omwille van de gunstige landschappelijke ligging van het terrein. Er zijn wel vraagtekens naar de bewaring van het bodemarchief toe. In het verleden zijn verschillende gebouwen op het terrein opgetrokken en ook

weer gesloopt. Dit maakt dat we verwachten dat de bovenzijde van het bodemarchief aangetast is. Dit betekent dat het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites slechts laag ingeschat wordt. Relevante archeologische sporen zijn mogelijk wel bewaard gebleven. Op basis van de bodemkaart verwachten we op het terrein de aanwezigheid van een plaggendek dat het relevante archeologische niveau beschermd kan hebben ten opzichte van ondiepe bodemingrepen. De geplande werken op het terrein betekenen een ernstige bedreiging van het bodemarchief. Gezien het archeologisch potentieel van het terrein is verder vooronderzoek nodig, om na te gaan of er op het terrein nog relevante archeologische resten bewaard gebleven zijn.

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein bebouwd en verhard is, of in gebruik is als grasland.

Landschappelijk bodemonderzoek kan helpen om de bewaringstoestand van de bodem beter in te kunnen schatten. Het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites wordt echter slechts laag ingeschat. Een inschatting van de bewaringstoestand van de bodem kan ook aan de hand van een proefsleuvenonderzoek. Het is dan ook kosten-baten efficiënter om meteen over te gaan tot de uitvoering van een proefsleuvenonderzoek om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Er is vooral een verwachting naar de aanwezigheid van resten die te relateren zijn aan de bebouwing zoals we die kennen van historische kaarten. Mogelijk zijn ook resten van oudere middeleeuwse bewoning aanwezig. Deze verwachting is vooral gebaseerd op de nabije ligging van het terrein tot de Sint-Antoniuskerk. De aanwezigheid van relevante archeologische resten uit andere periodes wordt momenteel niet concreet verwacht, maar is evenmin uit te sluiten omwille van de gunstige landschappelijke ligging van het terrein. Er zijn wel vraagtekens naar de bewaring van het bodemarchief toe. In het verleden zijn verschillende gebouwen op het terrein opgetrokken en ook weer gesloopt. Dit maakt dat we verwachten dat de bovenzijde van het bodemarchief aangetast is. Dit betekent dat het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites slechts laag ingeschat wordt. Relevante archeologische sporen zijn mogelijk wel bewaard gebleven. Op basis van de bodemkaart verwachten we op het terrein de aanwezigheid van een plaggendeek dat het relevante archeologische niveau beschermd kan hebben ten opzichte van ondiepe bodemingrepen. De geplande werken op het terrein betekenen een ernstige bedreiging van het bodemarchief. Gezien het archeologisch potentieel van het terrein is verder vooronderzoek nodig, om na te gaan of er op het terrein nog relevante archeologische resten bewaard gebleven zijn.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Arckens, M./C. Beckers/J. De Beenhouwer, 2020: *Archeologienota Zoersel Kapellei 174. Resultaten*, Wijnegem (Fodio folio 30).

Bastiaens, J./J.M. Van Moernick, 1994: Bodemsporen van beddenbouw in het zuidelijk deel van het plaggenlandbouwareaal: getuigen van 17de-eeuwse landbouwintensivering in de Belgische provincies Antwerpen en Limburg en de Nederlandse provincie Noord-Brabant, *Historisch Geografisch Tijdschrift* 12.3, 81-90.

Bruggeman, J./N. Reyns/V. Smet, 2017: *Archeologienota Sint-Antonius (Zoersel) – Sint-Teunisplein*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 434).

De Raymaeker, A./J. Van Roy, 2019: *Archeologienota. De AD Delhaize aan de Kapellei te Halle (gem. Zoersel)*, Tienen.

Holstein, C., 2020: *Archeologische evaluatie van het bodemarchief ter hoogte van de Gestelsebaan te Zoersel (provincie Antwerpen)*, Aartselaar (ABO Archeologische Rapporten 1434).

Reyns, N./J. Bruggeman, 2011: *Archeologisch vooronderzoek Halle (Zoersel) – Het Klooster*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 031).

Reyns, N./J. Bruggeman, 2021: *Archeologienota Sint-Antonius (Zoersel) – Sint-Teunisplein*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 1156).

Reyns, N./R. Ferket, 2021: *Archeologienota Zoersel – Zoerselsteenweg 8A*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 808).

Sevenants, W./K. Magerman, 2016: *Archeologienota Zoersel Dennenlaan 9 (prov. Antwerpen). Verslag resultaten bureauonderzoek*, Kortenberg.

Van De Velde, S./P. Laloo/F. Cruz/G. Noens, 2016: *Zoersel Trappistenbeek 2016J75 + 2016L55. Archeologienota. Deel 2: Verslag van resultaten*, Bredene.

Van Doesburg, J./M. De Boer/J.H.C. Deeben, 2007: *Essen in zicht. Essen en plaggendecken in Nederland. Onderzoek en beleid*, Amersfoort (Nederlandse archeologische rapporten 34).

4.2 Websites

Cartesius (2021)
<https://www.cartesius.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2021)
<https://dov.vlaanderen.be/>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2021)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2021)
<https://www.geopunt.be/>

Heemkundige Kring Zoersel (2021)
<http://www.heemkundigekringzoersel.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2021)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2021)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

Rijksarchief België (2021)
<https://search.arch.be/nl/>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

